

АҘСНЫ АҘЦААРАДЫРРАҚӘА РАКАДЕМИА

АКАДЕМИЯ НАУК АБХАЗИИ

ACADEMY OF SCIENCES OF ABKHAZIA

ACADEMIA

АПСНЫ АТЦААРАДЫРРАҚӘА РАКАДЕМИА

АДЫРРАТТАРА

№ 9

Асериа

«Агуманитартә тцаарадыррақәа»

Аредактор хада

Цьануа Зураб Цьота-иңа – афилологиатә тцаарадыррақәа рдоктор, апрофессор, ААР академик

Асериа аредакциятә еилазаара:

Атакзыпхықәу аредакторцәа:

Анчабазе Иури Дырмит-иңа – атоурыхтә тцаарадыррақәа рдоктор, ААР алахәыла-корреспондент

Чрыгба Виачеслав Андреи-иңа – афилологиатә тцаарадыррақәа рдоктор, апрофессор, ААР академик

Арстәа Шотә Кастеи-иңа – афилологиатә тцаарадыррақәа рдоктор, апрофессор, ААР академик

Ашәба Арда Енвер-иңа – афилологиатә тцаарадыррақәа ркандидат, адоцент

Бҗажәба Олег Хдыхдыт-иңа – атоурыхтә тцаарадыррақәа рдоктор, апрофессор, ААР академик

Бигәаа Валери Леуард-иңа – атоурыхтә тцаарадыррақәа рдоктор, апрофессор

Бигәаа Виачеслав Акакь-иңа – афилологиатә тцаарадыррақәа рдоктор, ААР алахәыла-корреспондент

Кәагәаниа Валентин Астәамыр-иңа – афилологиатә тцаарадыррақәа рдоктор, апрофессор, ААР академик

Салакаиа Шотә Хыыч-иңа – афилологиатә тцаарадыррақәа рдоктор, апрофессор, ААР академик

Шьалашьаа Заур Иван-иңа – аекономикатә тцаарадыррақәа рдоктор, апрофессор, ААР академик

Шамба Тарас Мирон-иңа – аиуристетә тцаарадыррақәа рдоктор, апрофессор, ААР хатыр зқәу алахәыла

Акәа
«Academia»
2019

ВЕСТНИК

АКАДЕМИИ НАУК АБХАЗИИ

№ 9

Серия

«Гуманитарные науки»

Главный редактор

Джануа Зураб Джотович – доктор филологических наук, профессор, академик АНА

Редакционная коллегия серии:

Ответственные редакторы:

Анчабадзе Юрий Дмитриевич – доктор исторических наук, член-корреспондент АНА

Чирикба Вячеслав Андреевич – доктор филологических наук, профессор, академик АНА

Арстаа Шота Константинович – доктор филологических наук, профессор, академик АНА

Аиуба Арда Енверович – кандидат филологических наук, доцент

Бгажба Олег Хухутович – доктор исторических наук, профессор, академик АНА

Бигуаа Валерий Левардович – доктор исторических наук, профессор

Бигуаа Вячеслав Акакиевич – доктор филологических наук, член-корреспондент АНА

Когониа Валентин Астамурович – доктор филологических наук, профессор, академик АНА

Салакая Шота Хичович – доктор филологических наук, профессор, академик АНА

Шалашаа Заур Иванович – доктор экономических наук, профессор, академик АНА

Шамба Тарас Миронович – доктор юридических наук, профессор, почетный член АНА

Сухум
«Academia»
2019

АПСУА БЫЗШӘАҒЫ АХЫЗКА АДХАЛАРАТӘ ФОРМА АЧЫДАРАҚӘАК

Аннотация. *Аңсуа бызшәа ахызка адхаларатә форма ҳылоит ажәеидхәалағы. Уи ихадоу хәтоуп. Ахәтәқәа еидхәалоуп хағырбагалеи еишьтагылазаашәалеи. Аусумтәғы ирзаатгылоуп ахызка адхаларатә форма ажәахәағы иахыуғыло, инанагзо афункциақәа.*

Ихадароу ажәақәа: *аңсуа бызшәа, ахызка адхаларатә форма, ахағырбага, ахызтә жәеидхәала, ихадоу ажәа, ихыишу ажәа, ахәтәқәа реишьтагылазаашәа.*

Аңсуа бызшәа ахызка адхаларатә форма азцаара рацхьаза акәны П.К. Услар иоуп парадигма ҳасабла иазаатгылаз. «Конечно, есть средства отличить падежные флексии от прилогов, но по недостаточности данных, считаю покуда эту работу преждевременною. Будущий исследователь установит парадигмы абхазских склонений; ограничусь приведением сколь возможно более разнообразных примеров, которые должны послужить материалами для дальнейших исследований и выводов» хәа азгәеитоит уи иусумтәғы (Услар 1887: 81). Уи алагы еилаҳқауеит инарцаулань атцааразы имаз аматериали алшарей азхом хәа шицхьазоз.

Анаәс аңсуа бызшәа атцаара знапы алаку атцарауаа ари аформа ахызка ишамоу азгәартоит, аха инартбааны иахцәажәазом. Иаххәап, «аңсуа хызка иамоуп аформақәа, аха ападежқәа рыла рәырыцсахзом» хәа хапхьоит, адхаларатә назлоу, ахызка аформақәа ахызгәатоу, 2006 шықәсазы итытыз, «Грамматика абхазского литературного языка» захьзу, атцарауаә Н.Ф. Иаковлев имонографияғы (Яковлев 2006: 153)¹.

Ахызка аформақәа мөхақы тбаалеи профессионалтә ғазара ҳаракыралеи змонография рзыкыз атцарауаә Т.Х. Халбад иусумтәғы анализ рзиуит азеипш, еилкаау, еилкаам аформақәа. Адхаларатә форма атцаара иусумтәғы хықәкыс иқәгыламызт. Ахызка адхаларатә форма ахархәара тбаа амоуп аңсуа бызшәағы. Уи ахызтә жәеидхәалағы ауп иахьахцпыло. Ахызка адхаларатә форма аматәар ацакы ада, ианарцшуеит аматәар зтәу, аматәар

---

¹ Ари амонография анапылашыра ғын 40-тәи ашықәскәа рынцәамтәи 50-тәи ашықәскәа ралагамтази, рацхьаза акәны икыпхьын 2006 шықәсазы Акәа, Л.П. Чкадуа, Б.Гь. Цьонуа редакторцәас иаманы.

зыдхало. Ари аҕақы мзызны икалеит ахыызка зыдхало ажәа ахыызка иацаа-ирц. Цакыла адхаларатә формаҕы игылоу ахыызка ажәеидхәалаҕы ихадоу хәоу хәтоуп, адхаларатә цакы аазырцшуа ажәа – ихадам хәоу хәтоуп.

Ахыызка адхаларатә форма калоит ариад «л» иацанакуа ахаҕырбага аццарала: **с-напы, у-напы, б-напы, и-напы, л-напы, а-напы** (*ахҕатәи ахаҕы, аматҕар акласс, азайҕ хыҕхьазара*), **х-напы, шә-напы, р-напы** (*ахҕатәи ахаҕы, аматҕар акласс, арацҕа хыҕхьазара*). Уи ахаҕырбага ихадам ажәа иаанарцшуа ахаҕы, ахыпхьазара, акласс цаккәа ирыкәшәо хаҕы-рбагоуп. Адхаларатә жәеидхәалаҕы ихадам ажәа абзоурала зәызыцсахуа ихадоу ажәоуп. Ари ахаҕырбага еиднахәалоит ихадоуи ихадами ажәакәа:

1. **Мзия лхыҕы** дылгәйдкылан **Бадра изааигәахара даҕын** (Чкадуа 1961: 81) – хадара зуа ажәа «ахыҕы» хәаакәцоуп, хатҕы хыызкала иаарцшу, ихыпцшу ажәа «Мзия» ала классла, хыпхьазарала, хаҕыла;

2. **Уайҕы иахирҕоит ахысра,**

Баба ирҕеит аҕхысра,

Баба ибыстәи, баба ичуани,

Баба икәыди, баба ичани,

Уайҕы ибзиан хадмырчар,

Икалашам хадмырҕар! (Лабахәуа 1958: 130) – хадара зуа ажәакәа «**ибыстәи**», «**ичуани**», «**икәыди**», «**ичани**» хәаакәцоуп хыпхьазарала, классла, хаҕыла ирыцааиуа, зеипш хыызкала иаарцшу, ажәа «**баба**» ала;

3. **Иацәшәон ахыҕч илакә нйҕар хәа...** (Чаниа 1979: 34);

4. **Ажә ашьаны ахыс ашьуам** (Аншба, Зыхәба 1970: 149);

5. – **Изатәузеи, са сыцгәы,** –

Даацәырҕит такаажык,

– **Уажә иазызыхыз айкы**

Есымша иашәуп (Чаниа 1979: 39) – хадара зуа ажәа «**сыцгәы**» хәаакәцоуп хаҕыла, хыпхьазарала, классла, хаҕытә хыызцынхәрала иаарцшу, ихыпцшу ажәа «**са**» ала.

Ажәеидхәала ихадам ажәа актәи, аобатәи ахаҕкәа аазырцшуа ахаҕытә хыызцынхәрақәа **сара, бара, уара, хара, шәара** еихарак ажәеидхәалаҕы иарбазам, изыбзоуроугы ирышьашәалоу ахаҕырбагақәа **с, у, б, х, шә** рлек-сикатә цакы рзынханы иахыҕоу азы ауп:

Сара:

1. **Схылца** исыхиәазгыи дук исаҕыхарамкәа икажыын (Гәлиа 2003: 94);

2. **Азәы акы узимуриц уара аҕиқа,**

Сымч зегь жәацҕара иша хәтәк,

Иахья иустоит уара хамтас (Анқәаб 1966: 23);

3. **Арушьа лоуми исгәаҕхаз,**

Сгәы хыт-хытуа са сказџаз (Гәыблиа 1999: 31).

Уара:

1. *Уиьабанса* сырзрым, – *схәеит сара* (Шьынқәба 1974: 11);

2. *Уиьаарџдыра* дакьақәа хара

Еиҳа-еиҳа урылџуан, *ухәера*

Еиҳа-еиҳа иуңсахуан... *Уиьаәа*

Шьаәа иалавашьоузу? *Умахәәа*

Махәәа иалавашьоузу? – *ңхәа* уңон:

Еиҳа-еиҳа хәык ахь унаскьон,.. (Лашәриа 2008: 63).

Бара:

1. *Шьышь* нани, уа нани,

Ибыбаргәузеи, уа нани!

Быбнатә кәытқәа еилашькьыруа,

Быфнатә кәытқәа еилабзаруа,

Баишә ишәми, уа нани! (Цьапуа 1995: 355);

2. *Абни* абахә ахьынтәи

Есымшагьы бгәастон,

Еснагь бызәу йәыуароуп...

Исцәыбымзан, *бгәы* иасда?.. (Анқәаб 1966: 70);

3. *Аңхәызба* ңиза, *быххь* згеит,

Бызбахә ссирқәа саҳахьеит,

Бзара поуп, *быжәәа* ңиәоуп,

Быхцәы сырмоуп, *быхәда* йәыцоуп,.. (Аншба, Зыхәба 1970: 179).

Хара:

1. *Мзымтә* ахықә ағы ағи дуқәа рымџан, *хңыза* иаатгылартәғы ақьала дыргылахьан (Шьынқәба 1974: 35);

2. *Хәңсы* ишәу, *хала* шааңшуа, уаҳа акгьы хәимыхәаргьы, гарак изаҳмырџысуази, *ихәычқәа* ршьаны иқәыргыланы иаҳамтәрызи, *хәицәызгодаз* (Лагәлаа 2019: 11);

3. *Хәнтәлт* адәығба уака хәылтәзы,

Хгәы иахьтәмыз аиҳа хцаразы!.. (Лашәриа 2008: 30).

Шәара:

1. *Аиџбы* акгьы шимоуаз аниба, «*шәыми* аабзиахеит» иҳәан, дындәылџны ихы ахьынахаз дцеит (Чочуа 1968: 52);

2. Шәацхәа ххырхәоит шәцәбаа иҳаду азы;

3. *Шәәжәа* саңылартә изуазеи!²

Ахпатәи ахағы иатданакуа ахьызцынхәрақәа **иара**, **лара**, **дара** уи еипш

² Ари ағырпштәи анаәс ағырпштәкәа ахьынцәо архәәкәа иртакны иахьынтәааго ахьарбам ахәоукәеи – автор аңқара иакәшәартә еипш еикәлыршәәкәаз роуп.

аконкреттә такы ахырымам акынтә, урт ажәидхәалағы иказароуп, ма ихадоу ажәа злоу ахәоу иапынгылазароуп ихыпшшу ажәа злоу ахәоу:

Иара:

1. *Арйаоы уаф бзиазақ иакдын. Аишыцаа аоыцаагы ааирехәан, иналта оаза ритеит* (Чочуа 1968: 43);

2. *Алиоша иажәакәа халон йәәанйдыка,*

Акеә-акеә ирықдыоуан Абгархықә ахқәа (Ломиа 2008: 128);

3. *Абрыскыыл ихайара*

Ибеит уи уамаиәа! (Анкәаб 1966: 73).

Иара (аматәар):

1. *Аеада алымха ңырқон, изакәызеи хәа ийәауан* (Аншба, Зыхәба 1970: 150);

2. *Арңыс иалхәеит Рийәа*

Адгыыл атызшәа (Анкәаб 1966: 73);

Лара:

1. *Маниа лан, лыңха ашлахәара лгәйдкыланы дшаауаз анылба дшәеит, илыхыыз лзымдырт, дааццакны дналңылеит* (Чочуа 1968: 44); 2. *Айыхәтәаны иахәшыа хәычы лызхара данирхәмарлак, аоны дааганы, лҕы зәзәа, лхы хәа, акрылҕеййахуан, днагангы дынгареййауан* (Чочуа 1968: 43); 3. *Зны Сима лгәы бааңсхеит* (Чочуа 1968: 35).

Дара (р ала ианарбо):

1. *Икан Аиудеиаа рыминыхәа, Иасагы Иерусалим дааит* (Дбар 2005: 44);

2. *Ацәгәеи абзиеи рышьхәа еивйоуп* (Аншба, Зыхәба 1970: 152);

3. *Уара аңстазаара уахылҕит.*

Ажәлар рынасың уагәылҕит (Анкәаб 1966: 23);

4. *Ацышыә иаоызаз ахәакәа,*

Иртәажәакцеит рытрақәа (Ломиа 2008: 129).

Иазгәататәуп, ахызқа азацә хыпхязарағы иангыло, егырт ахызқа аформақәа рғы еипш, адхаларатә формағғы, ихыпшшу ажәа еипш, ихадароу ажәагы рҕакы рхыпхязара, рыккласс такыла ауп ишеилахқаауа, аморфологиатә рбага рымазам: *сышәкәы адакья; асқам абза; аоыза иажәа; ахәычы импыл; ачкәын имч* ххәоит, избанзар такыла еилахқаауеит ахацәа рыккласс ишатцанакуа, убри азы *ачкәын лымч* ххәазом, убасцәкья такыла еилахқаауеит азы *азгәб лсахья* атыпан иаххәом *азгәб исахья*.

Арацәа хыпхязарағы атагылазаашья еакуп, уа классеиодыраагас ихамоуп асуффиксқәа, ауаоытәыәса иккласс аарпшразы еихарак **-цәа - арйаоы леиҳабацәа**, аизгатә такы аарпшразы **аа-қәа** оба – **апсуаа рпарауаа, -раа** – *Мазлоураа роызцәа*, насгы аизгатә такы змоу ихадам ажәала ианаарпшшу ихадоу ажәа ишьтнахуеит арацәа хыпхязара аҕакы: *ажәлар рдоуха, ар рымч*, аматәар акласс аарпшразы **-қәа** – **амш алцшәакәа**, иара убас иуцылоит асуффикс **-ра** – **алра ахәаа**;

Адхаларатә жәеидхәала ахәтақәа еидхәалоуп ахыызка иапынгылоу ахағырбага адагы ахәтақәа реишьтагылашьала: ихадоу ажәа ихадам иашьтанеиуеит:

1. *Амайурта афатәқәа рыфөы хаа ынкья ицоит* (Цьения 2012: 6). 2. *Ах иеимсы ииыхуеит, таацәа еибаргәырғоит* (Аншба, Зыхәба 1970: 153); 3. *Схәыцрақәа зыбларан рҕынархеит, рынкылара уадаоны* (Шьынкәба 1974: 9). 4. *Сара аңсуаа ржыы салйит, сан разкыда даңсууатыңхан, Цабалтәын* (Шьынкәба 1974: 13). 5. *Уи абжыы ангалакь, ҳазлатәаз зегьы ирдыруан, Ҳа-мырза харантә иааз асасцәа иитәз* (Шьынкәба 1974: 15).

Иагы ус иказаргы, зны-зынла апоезиағы иахпылоит ихьархәу аишьтагылашьа, иаххәап:

1. *Сыбла ихгылоуп унау, Қылашь,..* (Лашәриа 2008: 75);

2. *Ачха хыйма адунеи –*

Агәы нзырхада (Ҳашба 1995: 51);

3. *Схәааха, схәааха адунеи ғыц сацоуп,*

Илаңи хаа сыцууп, Анцәайкья ситцоуп (Ҳашба 1995: 49);

4. *Бхы бмыргәакын, ди, ускак, башьтамлан ицаз...* (Чания 1979: 39); ари ашыза аишьтагылашьа абызшәа апқара иақәшәацәом, избанзар сан лкасы – лкасы сан еипшхоит, ипсабаратәымшәа икалоит.

Ажәеидхәала аиҕекаашыязы иазгәататәуп:

а) еихарак еидгылоуп ихыыцшу ажәеи ихадоу ажәеи:

1. *Амца бзианы ианеиқәийа, аишьтахьтәи ауада аишә аартны дныфна-леит, кыраамта ддәылымйит, иишьтыбжыгьы саҳауам* (Шьынкәба 1974: 14); 2. *Мышкы аҳра зауз, шәфык рхы хисеит* (Аншба, Зыхәба 1970: 151); 3. *Уаждәыгь акыр днаскъеит Леуан, аха ацәқәырқақәа рритм рцәызны икоуп, икьашкьашоит, хара урышьтуам* (Гогәуа 1988: 57); 4. *Асасаирта «Кавказ» абарйа дықәтәаны, иахьатәи иу-сумта еилакәакәа арҕеира дағын Саша* (Цьения 2012: 427); 5. *Саңхәа дгылан аңиәма изнапык сара исывакны, егы инапы аоны аишәахь ирххо* (Шьынкәба 1974: 17).

б) адхаларатә жәеибаркырақәа рғы ихадоу ажәеи ихыыцшу ажәеи хпылар алшоит еикәытханы. Адхаларатә жәеибаркыра ахәтақәа рыбжъара ажәакәа, ма аицааирақәа гылазар калоит:

1. *Игәы ма ийысуам* (Чания 1979: 25) – ахәтач рыбжыагылоуп;

2. *Уоны уахы, иугәыйаңса унапы,*

Егы маҕ-маҕ иааскьеигоит имшапы!.. (Лашәриа 2008: 37) – рыбжъара игылоуп ахәоу аграмматикатә хәта азырцшуа апредикативтә центр;

3. *Ала егьзымфаз ахағы шыала итәуп* (Аншба, Зыхәба 1970: 151) – рыбжъара игылоуп акацарба аинфиниттә форма;

Ажәидхәала ихыцшу ажәа злоу ахәоу ацынғылар калонт:

1. *Ирымбазтгыы бга хәычык,*

Айыхәа рцәыбылуан ачык (Чаниа 1979: 34–35);

2. *Азыхь акәым – ар рычуан,*

Агәы тыңон, аңсы тан (Чаниа 1979: 33).

Ахызқа адхаларатә форма ишьтнахыр калонт:

а) **анагаратә форма -с:** *афирма анапхгаоыс; ар рнапхгаоыс; жәларык рғызас;*

Иазгәатәтәуп, ахызқа аиагаратә форма ишышьтнахыр алшо азеипш форма:

б) амамзааратә рбага -да: 1. *Снапкымтада ак иатәеишьом;* 2. *Слабада схәартамызт, иаасыйсыргәалон;* 3. *Ихшыо ада ныкәгага имамызт;*

в) амыругатә рбага -ла:

1. *Сан аутрағы днеин, лшьапала анышә жны, агәагь ыңалңан, анышә аакәыршаны икалңит (Цьапуа 1995: 345);*

2. *Арби Блат имграла амца анейңихуаз, Арби Хасан ихаңың абао кылакны данышәышәуаз (Аншба, Зыхәба 1970: 314);*

3. *Ишакәымыз, сымхәыцкәа*

Бгәы сағыхазаап.

Сааирала, сажәала

Бхәа сырғыхазаап?.. (Анқәаб 1966: 67).

Ахызқа адхаларатә форма злоу ажәидхәала ахәоу ағы иахпылоит еиеипшым асинтаксистә позициакәа рғы:

а) **зыххәаны:**

1. *Сла сыцуп сахьцалакгыы.* 2. *Фыңьараны иаркуп ацдәшыкәа, аха цкәа иңхари рцахымшәа рыблакәа таауп (Шьынкәба 1974: 18);*

б) **иңиоу азырхатә хартәаганы:**

1. *Итәаны ирымбаз, дгыланы ихы дирбон (Аншба, Зыхәба 1970);*

2. *Амба икәакәар былуам (Аншба, Зыхәба 1970: 150);*

в) **иңиам азырхатә хартәаганы:**

1. *Амра хәрңарицәа ирызналгеит рышәкәкәа зеггы.* 2. *Хабашь исасцәа ирызтеитәеит ады.*

Азеипш форма, еилкаау, еилкаам аформақәа реипш, ирыцлом ашьтынгылақәа.

г) **хартәаганы:**

1. *Апарта агәы адңаны атәара нак-нак ачкәын игәабзиаразы изеицәоуп (Гәлиа 2003: 91).* 2. *Ашәкәы аңхәара аңар раңхәака рыцтәзааразы уасхыр бзиоуп.*

гь) **тагылазаашәкәаны:** 1. *Ажәытә зны, ақанчаазара уаоы ианызымдырзауаз аамтазы, нхәыск лаайрағы ңарңалыккәак акәтагькәа шырңауаз лбеит (Чочуа 1968: 142);* 2. *Азхара афан инатәеит, Аңшәма лыхчағы (Чаниа 1979: 37).*

Хызқала, хаташьатә кәзшьарбала тә(ы) ала ихыркәшоу азыкашьатә кәзшьарбала, кәцарбатә шыәтала иаарпшу ахьзтә жәидхәалақәа формалей

интонациалей еизадоуп. Иацааиуа ажэакэа ирзеипшуп аформапсахратэ афиксқэа. Урт формалей интонациалей ажэакэа иреипшуп. Ажэак афеицш апрефикс апхьатэи ахэта иацлоит, асуфффикс ашьтахьтэи ахэта иацлоит, *иаххэап, алаба ду – лаба дук, лаба дус, лаба дунь, лаба дула*. Адхаларатэ форма зныцшуа ажэидхэалакэа, хыхь зызбахэ ххээз аформеизадаратэ жэидхэалакэа иреипшзам. Адхаларатэ жэеибаркырақэа компонент-цыцхьаза ирымоуп рхатэ цакы, рхатэ форма:

Аңсуа хайа исахьа еилыхха,

Ауаф-бырг иразкымөө иьбараха,

Даныйны арахь дуңылоушэа, ңхьака,

Икэымжэы, икаба, ихазыртра имака.

Иаңсуа кама – зегь рыла даңсаха!..

Иахьагь уака игылоуп убака!.. (Лашэриа 2008: 87).

Адхаларатэ жэеибаркырафэы ихадоу ажэа ишьтнахыр аует ишьтынгыла:

1. *8 шықэса зхыйуаз чкэынак ашкол ахьтэ дхынхэны иөныка дышцауаз дибейт (Гэлиа 2003: 91);* 2. *Саби сани аөны абарйафэы итэан (Гэлиа 2003: 125);* 3. *Аха иааг, схагэта инаркны сшьапафэынза скэытрабаа-хеит, арахь цэқэырңайас икоу цэқэырңак абжэы сзацэымгеит (Цьения 2012: 419).*

айдхэалага:

1. *Еиґаґашьа-еиґаґашьа змамыз цэаныррак йары-йаруа, еи-нышэашьак змамыз схэычреи сажэреи рыбжэара сныбжэанаргылеит (Миқаиа 2003: 5);*

2. *Арңарцаа рыңишеи, рсахьеи, рычаңашьеи аарңыушьартэ еиґекаан.*

ахэтач:

1. *Аөны ахыбйәкьа изаамгеит;*

2. *Сөызэгьы дрылазаарын сасра ицоз.*

Адхаларатэ жэеибаркырафэы ихыцшу ажэа иацлар аует айдхэалагеи ахэтачи, аха ашьтынгыла шьтырхзом. Иаххэап:

1. *Мысагы ихылца ныжэны дааит;*

2. *Даури Нестори рахэшьа еинаалак лоуп.*

а) адхаларатэ жэидхэала иахэтакны икалар аует ихыцшу хэтаны даеа ажэидхэалак азы:

1. *Арланаа ран лылтарра (Аншба, Зыхэба 1970: 155) ;* 2. *Аңсшьарта аихабы иблақэа амзаатэ аарыхбалан, нак-аак инапқэагы наиваиңсан, илаңи дыйаргэґэа дааникылт (Гөгэуа 1988: 46);* 3. *Игоит, адунеи иқэыф-еует айыхэтэнтэи аублаакэа рбыкь абжэы (Шьынқэба 1974: 15);* 4. *Аңсуаа иреиуаз, Аңсны анапхгацэа, Ражэа еибыртон, дрыцхрауан аңцэа!.. (Лашэриа 2008: 39).*

Адхаларатә жәеибаркыралә еидхәалоу ажәакәа рыбжъара атцакытә еи-зыкәазашъа хкыла ибеиоуп. Урт атцаккәа ирҕырцшны адхаларатә жәеибаркырақәа еихушар калоит гәыц-гәыцла. Ари иашъашәалоу, адхаларатә жәеибаркырақәа реишашъа уцылоит атцарадырраҕы (Клычева 2016: 81). Ара иаагоу аихшараҕы иаабоит:

ануаралатәи анзыкәазашъақәа:

1. *Ҳара атаацраагы дхаман, санду гәакыла лаазамтә ахәңҕа, аамста, Алоу-иңа Шьардын (Шьынкәба 1974: 27); 2. Нырцә сабхәараа ахынхози ҳара ҳахынхози ахәқәа рыбжъара, чкәына еилкыла баә еиламгылак, жәа-шәдымтәк рыла, ахәқәа дрыбжъысуан (Миқаиа 2003: 6); 3. Сан дымтшизакәа, иаразнак ҳыбықәреи наганы ахәыла италһсеит (Чочуа 1968: 80);*

аматәар ахәта хзырбо:

1. Илабашъа айла хаңыаңы ашыаны аеыәхәа инадырсыланы цыбыба иаатигеит итеисңыхә (Шьынкәба 1974: 12); 2. *Ацгәы былуга ианалага, аоны алағәра иқәлеит (Чочуа 1968: 57); 3. Дырғагыых ишәасхәоит: амахе еха иазымариоуп агәыр атца акылсра, абеиа Анцәа Ипсхара италара атцкыс (Абырапсыцкықәа).*

еиҕкаарак ишатәу хзырбо: 1. *Астудентцәа рхеилак амазаныкәгаә иацык ддырехәон;*

2. *Ақытсовет аиҳаб Ғыта,*

Аус азиуеит даара иқыта... (Лабахәуа 1958: 121).

изызку аазырцшуа: 1. *Аус аруадаәра хықәкыс иман;* 2. *Изеилибамкааз реиньришәара инапы ианын;* 3. *Абырақәа рытһаара даәуиҕжәтәи акыр шықәса йуеит.*

еиуеицшым арәинарақәа аазырцшуа: 1. *Адепутатцәа рықәгыларә иазыңшу рацәаәуп;* 2. *Арңыс икәашара шәбык аңсан;* 3. *Анхацәа ачкәын ихәхәабжә анраҳа, русутәқәа нкажъны, еибарыоны иааизар, ачкәын аччара дағын, ахың дықәгыларәны (Чочуа 1968: 54).*

арәинара аобиект: 1. *Ашәкәқәа ртһыжъра ахарың ду ацуп;* 2. *Сара сышьтаныкәара тһахы ухы мап азхәа, уиьаргыы шытһхны Сара усхыңшы (Абырапсыцкықәа); 3. Амхы арашәара иалагеит шыыжънайы.*

анхарта тыц адхәалазаара: 1. *Аҳабла арңарцәа азә даанымхеит аоны;* 2. *Оқәымаа рычкәынцәа ашкол ахь идәықәырцауа иалагеит (Чочуа 1968: 78); 3. Аңсны атәылауаа рзинқәа рыхьчара инапы ианын.*

аусбартакәа аазырцшуа: 1. *Акәатәи абжәаратәи афбатәи аурыс школ;* 2. *Апсны Ахәынтқарра Ахада Иусбарта;* 3. *Аминистрцәа реилазаара ахыбра аитәрәыцра иаәуп.*

азәы ишитәу, ма акы ишатәу хзырбо:

1. **Уйьам** злам **умхайдэ** алаумйан (Аншба, Зыхэба 1970: 151);
2. *Ауха иасуаз аңша анеиқэтэа, амшын абжыы еиҳаггы ицэгъахеит* (Лагэлаа 2019: 53–54);

3. *Мазлоу ауаа қышәла иршәуеит.*

Иқышиә аамтала афы аиржәуеит.

Иқышиәқәа атаххәа ашьха хыржәоит.

Акы змыхәо уи иқышиә

Цутла ишьтнахуеит зқыи ңишьиә! (Лабахәуа 1958: 27).

Хыь иаагоу аихшарақәа ирыцахцоит.

абстракт аазыршшуа аилкаарақәа:

1. *Нагзара ақәааит хиааира!* 2. *Ахәынтқар кәыға ду Соломон иауи-мдырхуаз ан лгәаблыра шака амч амоу* (Чочуа 1968: 28); 3. *Абри уажәы изхысхәааз, акыр шықәсақәа рнафыстәи сгәалаишәара ауп* (Микаиа 2003: 9);

аматәа: 1. *Урт ркалт интәңало, сара сеиңи еилахәо ибушьома? Ркәымжәқәа иртәбака, рхазыртқарқәа хьаша-ңаша икнаҳаны, рахәа лакьқәа рыдхалауа, ргәакыиа кәмақәа рыдхәйғала...* (Шьынқәба 1974: 16);

2. *Хьггы, разынггы, бәаггы шәмака ағы иныкәишәымгалан* (Абырапсы-цкбақәа); 3. **Ихьтәы мака, игәакьеи кама,**

Ихтырға икәакәа, икаитан еиқәа,

Исахтан еимаа, шыацәха-шыацәха,

Иахәа-чаңа, икьбарахә цырцыр,.. (Аншба, Зыхэба 1970: 112).

ацәеижь хәтақәа рыхьзқәа аазыршшуа аилкаарақәа:

1. **Ах имгәацәа** идыркьаз днахпсаа дцеит (Гәлиа 2003: 137); 2. – *Ибуа-зеи, сан, Наси, цкба былахь еийыхымиәа збоит, бнеи, бикәша-бизатә Аңс-нынтәи иааз ханшьа* (Шьынқәба 1974: 16); 3. *Амала сзаакәрылазомызт, ус азы сгәайғара инахысны, сыхәда иныйғәдон* (Микаиа 2003: 6).

Алитература

Анқәаб 1966: Владимир Анқәаб ифымтәқәа реизга ө-томкны / Еикәлыр-шәеит Л.А. Хьыбба-Анқәаб. Акәа, 1966.

Аншба, Зыхэба 1970: Апсуа жәлар ражәабжықәа, рашәақәа / Еикәдыр-шәеит А.А. Аншба, С.Л. Зыхэба. Акәа, 1970.

Абырапсыцкбақәа: Абырапсыцкбақәа апсуа бызшәала. Аитатьжьра. Акәа, 1998.

Гогәуа 1988: Гогәуа А.Н. Уағхьа игылоу деилургартә икалахьан. Акәа, 1988.

Гәлиа 2003: Гәлиа Д.И. Ифымтәқәа. Акәа, 2003.

Дбар 2005: Дбар Д.З. Зхы иамыхәоны иказ ауафы ихәышәтәра ахтыс ах-цәажәара // Алашарбага. Апсны Амитрополиа Цшьа итнажьуа адин-лаша-ратә журнал. 2005. № 2.

- Клычева 2016*: Клычева Л.З. О раздельной связи в именных словосочетаниях в абхазском языке // Вестник АНА. Сухум, 2016.
- Лабахәуа 1958*: Лабахәуа Л.Б. Ацәышлардыгә. Ақәа, 1958.
- Лагәлаа 2019*: Лагәлаа А.И. Анасыц амцәыжәақәа. Ақәа, 2019.
- Лашәриа 2008*: Лашәриа М.Т. Ацьынць. Ақәа, 2008.
- Ломиа 2008*: Ломиа Кә.Ш. Иҭымтақәа реизга. Ақәа, 2008.
- Миқаиа 2003*: Миқаиа М.И. Ахка. Ақәа, 2003.
- Услар 1887*: Услар П.К. Этнография Кавказа. Языкознание. Абхазский язык. Тифлис, 1887.
- Ҳашба 1995*: Ҳашба И.М. Адгьыл ахьаа. Ақәа, 1995.
- Ҷаниа 1979*: Ҷаниа Т.Е. Иама-иама ицеит. Ақәа, 1979.
- Ҷкадуа 1961*: Ҷкадуа Ш.Е. Ашкәакәеи аикәатцәеи. Ақәа, 1961.
- Ҷочуа 1968*: Ҷочуа А.М. Иҭымтақәа реизга. Ақәа, 1968.
- Шьынкәба 1974*: Шьынкәба Б.У. Ацынцәарах. Ақәа, 1974.
- Цьануа 1995*: Ацсуаа рфольклор. Артур Аншба ианцамтақәа. Ақәа, 1995.
- Цьениа 2012*: Цьениа А.К. Иҭымтақәа реизга. Ақәа, 2012.
- Яковлев 2006*: Яковлев Н.Ф. Грамматика абхазского литературного языка. Сухум, 2006.

Р.Л. Сақания

ОСОБЕННОСТИ ПРИТЯЖАТЕЛЬНОЙ ФОРМЫ СУЩЕСТВИТЕЛЬНОГО В АБХАЗСКОМ ЯЗЫКЕ

Аннотация. *Существительные абхазского языка в притяжательной форме встречается в словосочетаниях. Существительное в притяжательной форме является главным членом словосочетания. Члены словосочетания связаны личным показателем ряда «л» и позицией.*

Ключевые слова: *абхазский язык, притяжательная форма существительного, личные показатели ряда «л», именное словосочетание, главное слово, зависимое слово, позиция.*

R.L. Sakania

PECULIARITIES OF THE POSSESSIVE FORM OF THE NOUN IN THE ABKHAZ LANGUAGE

Annotation. *Abkhaz nouns in possessive form are found in phrases. The possessive noun is the main part of the sentence. The parts of the*

sentence are linked by a personal indicator of the “I” line and the position.

Key words: *Abkhaz language, possessive form of a noun, personal indicators of the “I” line, nominal phrase, main word, dependent word, position.*